

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертацията на Ива Василева Петрова на тема:
„Арттерапия при деца аутисти. (Визуални и когнитивни проблеми,
свързани с особеностите на творчеството при деца и възрастни
със синдрома на аутизма)“**

Рецензент: проф. д.пс.н. Веселин Василев

Рецензираната дисертация е с обем 273 стр., разпределени в две части (вместо в традиционните глави), заключение и библиография (167 заглавия: 22 на кирилица, 104 на латиница и 41 интернет-източника). Актуалността на разработваната проблематика се определя не само от мащабността и значимостта на проблема в реалния живот, но и от неговото разнообразно и многостранно интерпретиране от съвременната наука; в България също е налице скромна традиция в изследването на аутизма, но тя следва да се разширява и затова всяко сериозно изследване в тази област трябва да се приветства и подкрепя.

Докторантката Ива Петрова е разработила своя дисертационен труд с впечатляваща начетеност, задълбоченост, отдаденост и проникновеност. В обширен обзор с аналитичен характер и много детайлизирано тя проследява особеностите на когнитивната дейност на хората (основно децата) с аутизъм. Анализът е задълбочен, изглежда пълен (обхватен), основаващ се на многобройни и солидни източници – основно чужди автори. Моята собствена, донякъде ограничена компетентност не ми позволява категорично да съдя за това, което липсва в анализа-обзор, но това, което е налице в него, прави много добро впечатление с няколко открояващи се достойнства.

На първо място, формулирано в неакадемичен стил, но искрено ще споделя, че всичко написано в дисертацията може да бъде оценено и в смислов, и в емоционален план така: на аутичните деца – с голям интерес, дълбока ангажираност и много любов.

На второ място – с изследователски целенасочена, а не с учебникарска систематичност са описани и анализирани поредица от

редки феномени, които в живота на обикновените хора са своеобразна психологическа екзотика или пък рядко наблюдавани отклонения; оказва се, че при децата с аутизъм тези феномени са по-обичайни, дори са близко до това да пртежават статут на тяхно своеобразие – това са хипервизия, хиповизия, сензорна агнозия, атаксия, синестезия, резонанс, алохейрия, моновъзприятие. И въпреки, че учебникарският ефект не е търсен и преследван специално, то като цяло дисертацията на Ива Петрова е твърде полезно в информационно отношение четиво; с нейното съдържание следва да се запознаят много заинтересовани читатели и си струва впоследствие тя да бъде подготвена за публикуване в подходящ формат и в подходящ тираж.

И най-вече – обширният и детайлизиран анализ следва вътрешна логика, която води внимателния читател към обобщение, което самата дисертантка не е имала куража да експлицира, но то имплицитно се съдържа в така представените и подредени фрагменти-части на текста на дисертацията. Затова не мога да се въздържа на изкушението да вербализирам и собствена версия за същността и своеобразието на феномена аутизъм, провокирана и извлечена от рецензията на текста. Аутизмът представлява нарушена интегрираност на когнитивни/те и личностни феномени – както в синхронен, така и в диахронен план. Аутизмът се проявява като специфична не-способност да се симултанят разнообразните психични феномени, съставляващи както цялостното поведение, така и общата картина на света на субекта. Възхитителната и трудна за обяснение интеграция на времето и пространството (обединяването, симултанянето на събития, разстлани във времето и разпръснати в пространството, в единен и/или едноактен психичен феномен), която е типична характеристика на човешкото познание в норма, при аутистите е нарушена или поне сериозно затруднена. Това обяснява защо в поведението и в познанието на аутистичните деца (хора) или поне на много от тях преобладава фрагментарност и отсъства или не достига контекстуалност и глобалност; често се наблюдава липса на

обвързаност на моментната постъпка или познавателен акт с общата ситуация, с дългосрочна цел. Тази идея всъщност „витае“ в текста на дисертацията на Ива Петрова (сс. 110, 147 и сл., 150 и сл., 154, 203-204), остава само ясно (или смело) да се експлицира. Ще цитирам нейните думи от с. 21: „За аутистите светът се превръща в хаос, който е много трудно да бъде подреден“ (аз бих заменил думата „хаос“ с израза „сбор от несвързани, отделни фрагменти“, като някои от тези фрагменти са удивително точни, релефни, трайни – сами по себе си и поотделно).

Не-интегрираността при аутистите се проявява не само във фрагментарността на познавателното съдържание, но и в самите механизми на познание и/или представяне на това съдържание; отново цитирам: „Грандин обяснява, че за нея е било изключително трудно да обясни нещо с думи на някого, който не може да види картината, която е толкова ясна в нейното съзнание“ (с. 96 от дис.).

Собственото емпирично изследване на докторантката на пръв поглед не изглежда особено силно и открояващо се като съдържателен център на дисертацията; всъщност то не е разработено съвсем „по правилата“ на емпиричното изследване, не следва традиционната изследователска програма („дизайн“) – с подбор на изследователски инструментариум, който се вклинява (вмъква) между изследователя и избраната (или конструирана) от него извадка от изследвани лица, а продукт на това следва да бъде произведеният масив от емпирични данни, подходящи и подлежащи на количествена (статистическа) обработка и последващ или съпътстващ качествен анализ. Но идеографичният тип изследвания също имат своето място в хуманитарната наука (и в психологията, и в изкуството, и в науката за възпитанието), поради което аз подкрепям такъв изследователски подход, особено когато се прилага в толкова своеобразна проблемна област. Част от наблюденията, с които си служи Ива Петрова (подкрепени от събрания от нея богат, разнообразен и адекватен литературен материал), изглеждат осъществени като че ли „под лупа“, дори „под микроскоп“ – толкова са детайлни, тънки и житейски

правдоподобни (за разлика от някои емпирични изследвания с големи извадки, които изглеждат като наблюдение с бинокъл и в стремежа си към откриване на общи закономерности изследователите често се отдалечават от житейската автентичност и убедителност).

Ако данните, събрани или подбрани от докторантката не могат да служат за основание за общовалидни изводи и окончателни заключения, то те са сериозни основания за предположения-хипотези, които могат и следва впоследствие да бъдат емпирично верифицирани; за науката и практиката това е и нужно, и полезно. Подобни разработки се отнасят към категорията на качествените изследвания, които се прилагат към явления, нямащи „метричен характер” и тези изследвания всъщност позволяват по-голямо приближаване към лицата и събитията. При тях няма големи извадки на случаен принцип и статистически анализ, но има комплексност, цялостност, както и детайлно и задълбочено вникване в изследваните явления. Не мога да преценя дали докторантката Ива Петрова предварително се е ръководила от намерението да осъществи целенасочено такъв тип изследване, но го е постигнала напълно и е задала образец за подобен изследователски модел (досега съм срещал само единични, много редки случаи в родната изследователска практика и поради това приветствам постигнатото в рецензираната дисертация). Представена е диференцирана и пъстра картина на изследвания феномен – както е в живота, без самоцелен стремеж към пресилено обобщаване и уеднаквяване на разнообразната симптоматика. Наред с всичко друго, изследването на Ива Петрова провокира много размисли у читателя, което не винаги се случва при запознаването със стандартно осъществените емпирични проучвания.

Финалната част от изследователската глава на дисертацията напомня каталог на интересни примери и съпоставки между изобразителната продукция на известни художници-аутисти и деца-аутисти. Макар и някак разпилян, но пък богато и интересно илюстриран, материалът в тази част е интересен като основа за възможни бъдещи

анализи. Особена добавка е параграфът, посветен на Савант-синдрома и особеностите на творчеството на известни личности, считани за аутисти. Заключението съдържа опит да се систематизират, а също и да се технологизират някои от основните резултати и изводи от дисертационното изследване. Продължаването и разгръщането на този опит – да се надяваме – предстои.

Разбира се, в дисертацията могат да бъдат забелязани и някои слабости, но според мен те са напълно простими и не намаляват общата стойност на постигнатото (например: на места са приведени добре известни общопсихологически знания, които не обогатяват особено изложението и не допринасят за изясняването на разглеждания конкретен проблем; срещат се – рядко – повторения на текст). Като цяло оценката на работата следва да бъде безусловно положителна, защото многобройните ѝ достойнства решително преобладават.

Поради това без никакво колебание преценявам, че дисертационният труд на Ива Василева Петрова на тема „Арттерапия при деца аутисти. (Визуални и когнитивни проблеми, свързани с особеностите на творчеството при деца и възрастни със синдрома на аутизма)” съдържа всички основания да се присъди на авторката му образователно-научната степен „доктор” и предлагам на членовете на уважаемото Научно жури да гласуват за това.

29. 04. 2013 г.

РЕЦЕНЗЕНТ: Проф. д. пс. н. Веселин Василев